

TIBBIY XIZMAT TUSHUNCHASI, TURLARI VA AHAMIYATI

Abdullayev Jamshid Djamilovich,

O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi

universiteti mustaqil izlanuvchisi,

“Adliya a’lochisi”, Yuridik fanlar

bo’yicha falsafa doktori (PhD)

E-mail: jamshidb003fb@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada tibbiy xizmat tushunchasi barcha xalqaro-huquqiy manbalari tahlil qilingan. O‘z navbatida tibbiy xizmatning ta’rifi, turlari va ahamiyati, profilaktika, diagnostika, terapevtik va palliativ tadbirlar va bemor hamda tibbiy tashkilot o‘rtasidagi munosabatlar, tibbiy xizmat va tibbiy yordam masalalari, dunyoda mazkur masalalarning bugungi kundagi joriy holati o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: Diagnostik tibbiy xizmat, profilaktik tibbiy xizmat, terapevtik tibbiy xizmat, palliativ va umr bo‘yi parvarish qilish bilan bog‘liq tibbiy xizmatlar, birlamchi parvarish tibbiy xizmati, ixtisoslashgan tibbiy xizmat yoki yordam, shoshilinch tibbiy yordam yoki tibbiy xizmat, kasalxona va statsionar sharoitida tibbiy xizmat, uzoq muddatli parvarish yoki tibbiy xizmat, tibbiy xizmatning uyda parvarish qilish usuli

Tibbiy xizmat – sog‘liqni saqlash sohasi mutaxassisleri tomonidan insonning sog‘lig‘ini saqlash, yaxshilash yoki tiklash bo‘yicha ko‘rsatiladigan xizmatlar tushuniladi. Asosan bunda kasalliklarni davolash, surunkali kasalliklarni boshqarish, sog‘liq muammolarini oldini olish va hayotning umumiy sifatini yaxshilash uchun mo‘ljallangan turli xil profilaktika, diagnostika, terapevtik va palliativ tadbirlarni o‘z ichiga qamrab olinadi. Tibbiy xizmat shifoxonalar, klinikalar, uyda parvarish qilish muhiti va hatto ixtisoslashtirilgan parvarishlash muassasalari kabi bir qator maskanlardada amalga oshirilishi ham mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida “Har kim sog‘lig‘ini saqlash va malakali tibbiy xizmatdan foydalanish huquqiga ega. O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari tibbiy yordamning kafolatlangan hajmini qonunda belgilangan tartibda davlat hisobidan olishga haqli”¹. Demak barchani o‘z salomatligini himoya qilishda tibbiy xizmatdan foydalanish huquqi mavjud.

Tibbiy xizmat asosan bemor tomonidan qabul qilinadi. Bemor atamasi barcha tadqiqotchilarda har xil nomlanadi. Masalan, N.E.G‘afurova tomonidan shunday ta’rif beriladi: “bemor – sog‘lig‘idan qat’i nazar, qonun hujjatlari doirasida tibbiy yordam

¹ Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son

olish, (shu jumlada xabardor qilingan rozilik asosida biotibbiyot tajribalarida ishtirok etish), tibbiy va farmatsevtika xizmatlarining barcha turlaridan foydalanish uchun tibbiy muassasa yoki yakka tartibdagi tibbiyot xodimi bilan huquqiy va ijtimoiy munosabatlarga kirishgan har qanday jismoniy shaxs”².

Tibbiy xizmatning quyidagi muhim komponentlari mavjud:

1. Profilaktik tibbiy xizmat. Profilaktik yordam salomatlikni saqlash va kasalliklarning paydo bo‘lishining oldini olishga qaratilgan. Profilaktik xizmatga:

- Emlashlar
- Muntazam sog‘liqni saqlash ko‘riklari
- Turmush tarzi bo‘yicha maslahat (masalan, parhez bo‘yicha maslahat, mashqlar bo‘yicha tavsiyalar)
- Zararli xatti-harakatlardan tark etish uchun sog‘liqni saqlash ta‘limi (masalan, chekishni tashlash dasturlari)

2. Diagnostik tibbiy xizmat. Ushbu turdagi xizmat sog‘liq sharoitlarini aniqlash va tashxislashga qaratilgan. Bu odatda quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- Laboratoriya sinovlari (masalan, qon sinovlari, siydik sinovlari)
- Imaging tadqiqotlar (masalan, X-nurlari, MRI, MSKT ko‘zdan kechiradi)
- Tibbiyot xodimlari tomonidan jismoniy tekshiruvlar
- Tashxisni tasdiqlash uchun mutaxassislar bilan maslahatlashish va boshqalar

3. Terapevtik tibbiy xizmat. Terapevtik tibbiy xizmat kasallik va sharoitlarni boshqarish yoki davolash uchun davolanishni o‘z ichiga oladi. Terapevtik aralashuvlarning ayrim misollariga quyidagilar kiradi:

- Dorilar
- Operatsiyalar va tibbiy muolajalar
- Jismoniy terapiya va reabilitatsiya
- Psixologik terapiya va maslahat

4. Palliativ va umr bo‘yi parvarish qilish bilan bog‘liq tibbiy xizmatlar. Palliativ yordam simptomlarni, og‘riqni boshqarish va psixologik va hissiy yordam ko‘rsatish orqali jiddiy yoki o‘ta og‘ir kasalliklarga chalingan bemorlarning hayot sifatini yaxshilashga qaratilgan. Hayot oxiridagi parvarish hayotning so‘nggi bosqichlarida qulaylikni ta‘minlashga, qadr-qimmatga e‘tibor berishga va azob-uqubatlarni kamaytirishga qaratilgan.

Tibbiy xizmat ko‘rsatishning quyidagi turlari mavjud:

Birlamchi parvarish tibbiy xizmati. Birlamchi tibbiy xizmat ko‘rsatuvchi subyektlar odatda bemorlar uchun birinchi aloqa nuqtasidir. Ular sog‘liqni saqlash masalalarining keng doirasini boshqaradilar, profilaktik tibbiy xizmat ko‘rsatadilar va

² N.E.G‘afurova.O‘zbekiston Respublikasida sog‘liqqa bo‘lgan huquqni ta‘minlashning xalqaro-huquqiy asoslari. 12.00.10 – Xalqaro huquq yuridik fanlar doktori (Doctor of Science) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent – 2024. B.15

agar kerak bo'lsa, bemorlarni mutaxassislarga yuboradilar. Birlamchi tibbiy xizmat ko'rsatuvchi subyekt sifatida quyidagilar e'tirof etilishi mumkin:

- Umumiy amaliyot shifokorlari (GPs)
- Oilaviy shifokorlar
- Pediatrlar
- Amaliyot hamshiralari

Ixtisoslashgan tibbiy xizmat yoki yordam. Ixtisoslashgan tibbiy xizmat yoki yordam tibbiyotning muayyan sohalariga e'tibor qaratadigan tibbiyot xodimlarini o'z ichiga oladi. Misol tariqasida:

- Kardiologlar (yurak mutaxassislari)
- Nevrologlar (asab tizimi mutaxassislari)
- Ortoped-jarrohlar (suyak va qo'shma mutaxassislari)
- Onkologlar (saraton mutaxassislari)

Shoshilinch tibbiy yordam yoki tibbiy xizmat. Shoshilinch tibbiy xizmat og'ir yoki hayot uchun xavfli sharoitlar tufayli darhol e'tiborni talab qiladigan holatlarda zarur. Masalan quyidagi misollarni keltirish mumkin:

- O'tkir travma parvarishi (baxtsiz hodisalardan)
- Yurak favqulodda (yurak xuruji)
- Insultga aralashuvlar
- Favqulodda xona (ER) parvarishi va boshqalar.

Kasalxona va statsionar sharoitida tibbiy xizmat. Kasalxonalar intensiv kuzatuv yoki davolanishni talab qiladigan bemorlarga 24/7 tibbiy xizmat yoki tibbiy yordam ko'rsatadi, shu jumladan operatsiyalar, uzoq muddatli tibbiy xizmat – tibbiy yordam yoki statsionar rehabilitatsiya. Ushbu turdagi parvarish behushlik va intensiv terapiya bo'limlari kabi xizmatlarni ham o'z ichiga oladi.

Odatda tibbiy xizmat tibbiy tashkilot tomonidan amalga oshiriladi. "Fuqarolar sog'lig'ini saqlash munosabatlari sub'ektlari asosan uch guruhga bo'linadi. Bular sog'liqni saqlash muassasalari, davolovchi shifokorlar, tibbiyot va farmasevtika xodimlari hamda fuqarolar (bemorlar, nogironlar, sanatoriya-kurortlarda davolanuvchilar va shu kabilar)dir"³.

Tibbiy xizmatning uyda parvarish qilish usuli. Ba'zi odamlar o'z uylarida qulay sharoitda tibbiy xizmatga muhtoj bo'lishi mumkin. Uyda parvarish qilish quyidagi xizmatlarni o'z ichiga oladi:

- Hamshiralik parvarishi;
- Jismoniy terapiya;

³ А.А.Каримов. Фуқаролар соғлиғини сақлашнинг фуқароликхуқуқий нормалар воситасида таъминлаш масалалари. 12.00.03 – Фуқаролик ҳуқуқи. Тадбиркорлик ҳуқуқи. Оила ҳуқуқи. Халқаро хусусий ҳуқуқ юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (Doctor of Philosophy) диссертацияси автореферати. Тошкент – 2020. В.17.

- Kundalik hayot faoliyati bilan yordam uchun uy sog'liqni saqlash yordamchilari tibbiy xizmatidan foydalanish;

- Teletibbiyot tibbiy xizmatlari;

Uzoq muddatli parvarish yoki tibbiy xizmat. Uzoq muddatli tibbiy xizmat uzoq vaqt davomida tibbiy yordamga muhtoj bo'lgan surunkali kasalliklar yoki nogironlar uchun mo'ljallangan. Bunga alohida xastaliklarni, qariyalar uylari yoki kattalar uchun kunduzgi parvarish xizmatlari kiritishi mumkin. Bu xizmatlar tekin hamda haq evaziga amalga oshirilishi mumkin.

Odatda tibbiy xizmatda sug'urtaning ixtiyoriy va majburiy turlari ishlatiladi. "Ixtiyoriy tibbiy sug'urta tushunchasiga quyidagicha ta'rif berish mumkin: bu sug'urta qildiruvchi va sug'urtalovchi o'rtasida tuzilgan bitim bo'lib, unga muvofiq sug'urtalovchi sug'urta qildiruvchi sug'urta badalini to'laganidan keyin, ixtiyoriy tibbiy sug'urta dasturiga amal qilib, sug'urta qildiruvchiga sug'urtalovchi bilan shartnomaga doir munosabatlarda bo'lgan mazkur xizmatlarning bajaruvchilarida tibbiy xizmatlar ko'rsatilishini tashkil etish va moliyalashtirish majburiyatini oladi"⁴. Biroq tibbiy sug'urta bevosita bemorning moddiy ahvoli bilan bog'liq.

Tibbiy xizmatning bir qancha ahamiyati tomonlari mavjud. Ular quyidagilar:

Tibbiy xizmat bir paytning o'zida salomatlik va farovonlikni targ'ib qiladi. Tibbiy xizmat muntazam tekshiruvlar, sog'liqni saqlash bo'yicha ta'lim va kasalliklarning oldini olish va boshqarish orqali odamlarning sog'lig'ini saqlashda asosiy rol o'ynaydi.

Tibbiy xizmat o'lim va kasallanishni kamaytirishga xizmat qiladi. Tibbiy xizmatda tashxis qo'yish va aralashuv kasalliklarning og'irligini kamaytiradi, asoratlarni oldini oladi va o'lim xavfini sezilarli darajada kamaytiradi. Samarali tibbiy xizmat surunkali kasallik holatlarida uzoq muddatli nogironlikning oldini oladi.

Tibbiy xizmat ruhiy va hissiy salomatlikni qo'llab-quvvatlaydi. Tibbiy xizmat jismoniy farovonlik bilan cheklanmaydi. Ruhiy salomatlik, shu jumladan terapiya, maslahat va psixiatrik davolanish tibbiy xizmatlarning muhim qismidir.

Tibbiy xizmat hayot sifatini oshiradi. Surunkali kasalliklar yoki nogironlar bilan yashaydigan shaxslar uchun tibbiy xizmat ularning hayot sifatini yaxshilaydi. Doimiy parvarish orqali ko'pchilik uyda yashashni davom ettirishi, alomatlarini boshqarishi va kundalik hayotida ishlashi mumkin.

Tibbiy xizmat tizimli foydalanish umr ko'rish davomiyligini oshiradi. Samarali sog'liqni saqlash tizimlari oldini olish mumkin bo'lgan kasalliklarni bartaraf etish, davolash usullarini takomillashtirish va sog'liqni saqlash tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash orqali uzoq umr ko'rishga olib keladi.

⁴ Ф.Ваитова. Тиббий суғурта шартномасининг ҳуқуқий табиати. ♦ Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили ♦ Uzbek law review ♦ Обзор законодательства Узбекистана. 2009 №1-2. В.8.

Tibbiy xizmat ko'rsatishda quyidagi qiyinchiliklarga duch kelish holatlari kuzatiladi:

1. Tibbiy xizmatdagi eng katta muammolardan biri bu barcha shaxslarning sifatli tibbiy xizmat olish imkoniyatini ta'minlashdir. Geografik joylashuv, sug'urta qoplamasi va ijtimoiy-iqtisodiy holat kabi omillar ko'pincha tibbiy xizmatga ta'sir qiladi.

2. Tibbiy xarajatlar, ayniqsa sog'liqni saqlashning universal qamrovi bo'lmagan mamlakatlarda to'siq bo'lishi mumkin. Tibbiy sug'urta bilan ham bemorga tibbiy xizmat narxi katta moliyaviy yuk bo'lishi mumkin. M.S.Boltayev tomonidan tibbiy sug'urta masalasida shunday taklif kiritiladi. "Hayotni sug'urta qilish obyektlari fuqaroning muayyan yoshga to'lguniga qadar yoki ma'lum muddatgacha yashashi yoxud fuqaro hayotidagi muayyan voqea yuz berishi, shuningdek vafoti (hayot sug'urtasi) bilan bog'liq mulkiy manfaatlar bo'lishi mumkin. Baxtsiz hodisalar va kasalliklardan sug'urtalanish obyektlari baxtsiz hodisa yuz berishi yoki kasallik oqibatida fuqarolarning sog'lig'iga zarar yetishi, shuningdek ularning vafoti bilan bog'liq mulkiy manfaatlar bo'lishi mumkin"⁵.

3. Sog'liqni saqlash tibbiy tashkilotlarining yetishmasligi. Dunyoning ko'p joylarida, ayniqsa, qishloq yoki iqtisodiyot kam rivojlangan joylarda sog'liqni saqlash sohasi mutaxassislari etishmaydi. Bu bemorni uzoq kutish vaqtiga, yetarli darajada parvarish qilinmasligiga va mavjud tibbiy tashkilotlar orasida ulgurmaslikga olib kelishi mumkin.

4. Tibbiy xizmatda tengsizligi. Irqiy, etnik va iqtisodiy tafovutlar yuqori sifatli tibbiy xizmatdan tengsiz foydalanishga olib kelishi mumkin. Bu ko'plab sog'liqni saqlash tizimlarida muhim masala bo'lib, islohotlar va takomillashtirishni talab qiladi.

Xulosa qilib aytganda, tibbiy xizmat shaxslarning salomatligi va farovonligini saqlashning muhim qismidir. Tibbiy profilaktik tibbiy xizmatdan ixtisoslashtirilgan muolajalarga qadar sog'liqni saqlash tizimi keng ko'lamli tibbiy sharoitlarning oldini olish, diagnostika qilish va boshqarish uchun juda muhim ahamiyatga ega. Biroq, sog'liqni saqlash sohasidagi yutuqlardan barcha odamlar teng foyda olishlarini ta'minlash uchun hudud, xarajat va tibbiy tashkilot etishmovchiligi kabi muammolarni hal qilish kerak. Tibbiy xizmatning davom etayotgan insoniyat evolyutsiyasi butun dunyo bo'ylab umr ko'rish davomiyligi va hayot sifatini yaxshilashini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

⁵ М.С.Болтаев. Ўзбекистон Республикасида тиббий суғурта фаолиятини фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солишни такомиллаштириш масалалари. 12.00.03 – Фуқаролик ҳуқуқи.Тадбиркорлик ҳуқуқи. Оила ҳуқуқи. Халқаро хусусий ҳуқуқ Юридик фанлар доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертацияси. Тошкент – 2022.

1. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son
2. N.E.G'afurova. O'zbekiston Respublikasida sog'liqqa bo'lgan huquqni ta'minlashning xalqaro-huquqiy asoslari. 12.00.10 – Xalqaro huquq yuridik fanlar doktori (Doctor of Science) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent – 2024. B.15
3. A.A.Каримов. Фуқаролар соғлиғини сақлашнинг фуқароликхуқуқий нормалар воситасида таъминлаш масалалари. 12.00.03 – Фуқаролик ҳуқуқи. Тадбиркорлик ҳуқуқи. Оила ҳуқуқи. Халқаро хусусий ҳуқуқ юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (Doctor of Philosophy) диссертацияси автореферати. Тошкент – 2020. B.17.
4. Ф.Вайтова. Тиббий суғурта шартномасининг ҳуқуқий табиати. ♦ Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили ♦ Uzbek law review ♦ Обзор законодательства Узбекистана. 2009 №1-2. B.8.
5. М.С.Болтаев. Ўзбекистон Республикасида тиббий суғурта фаолиятини фуқаролик-хуқуқий тартибга солишни такомиллаштириш масалалари. 12.00.03 – Фуқаролик ҳуқуқи. Тадбиркорлик ҳуқуқи. Оила ҳуқуқи. Халқаро хусусий ҳуқуқ Юридик фанлар доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертацияси. Тошкент – 2022.